

A MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
1927/28. TANÉVI IRATAIBÓL.

II. FÜZET.

EX ACTIS UNIVERSITATIS SCIENTIARUM REGIAE
HUNGARICAE ELISABETHINAE
ANNO MCMXXVII—XXVIII.
FASCICULUS II.

DICSÓULT ERZSÉBET KIRÁLYNÉ EMLÉKÉRE
1927. NOVEMBER 19.-ÉN TARTOTT

ÜNNEPÉLYES EGYETEMI KÖZGYÜLÉS.

CONVENTUS GENERALIS SOLLEMNIS IN MEMORIAM

DIVAE OLIM ELISABETH REGINAE

DIE XIX. NOVEMBRIS ANNI MCMXXVII. CELEBRATUS.

MCMXXXIII.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCS

Tartalomjegyzék.

	Oldal
<i>Dr. Vasváry Ferenc</i> Rector Magnificus megnyitó beszéde: Megemlékezés Erzsébet királynéről.	5
<i>Dr. Tolnai Vilmos</i> egyetemi ny. r. tanár emlékbeszéde dr. Gragger Róbert tiszteletbeli egyetemi ny. r. tanárról.	11
<i>Dr. Vinkler János</i> jog- és államtudománykari dékán ünnepi előadása: „A bizonyítási teher gondolatának alakulása”.	19

DR. VASVÁRY FERENC

RECTOR MAGNIFICUS ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE.

MEGEMLÉKEZÉS ERZSÉBET KIRÁLYNÉRÓL.

Tekintetes Egyetemi Tanács!

Tekintetes Egyetemi Közgyűlés!

Mélyen tisztelt Vendégeink!

A m. kir. Erzsébet tudományegyetem mai névnapja alkalmából egybehívott hagyományos ünnepi közgyűlését megnyitván, mély tisztelettel köszöntöm a világi és egyházi méltóságokat és kiküldötteket, akik kitüntető megjelenésükkel újabb bizonyosságát adták egyetemünk iránt viseltetett érdeklődő hajlandóságuknak; ugyancsak a legmelegebben üdvözlöm összes kedves vendégeinket, a nagyérdemű professzori kollégiumot és egyetemünk derék hallgatóságát.

Egyetemünk szándékához híven az Erzsébet-napi közgyűlésen a kegyelet oltárán gyujtunk tüzet.

Első gondolatunk ma annak a fejedelmi nőnek emléke felé fordul, akinek nevével királyi férje egyetemünket időtlen időkre kitüntette. Ugyanabban az esztendőben, amelyben a magyar törvényhozás az 1912 évi XXXVI. t.-c.-kével egyetemünk felállítását elrendelte, október 19-iki legmagasabb elhatározásával, dicsőült Ferenc József királyunk vértanúságot szenvedett hitvesének nevét adta egyetemünknek.

Erzsébet királynénk nemes alakjában egyetemünk az eszményiség nemtőjét tiszteli, azon eszményiségét, amelyet tudományegyetemek keletkezésük óta mindenha képviseltek, még oly időkben is, amidőn utilitarisztikus és materiálistikus irányzatok szinte kizárólagos uralomra látszottak jutni.

Ha a megdicsőült királyné emlékezetét felidézzük, szinte zavarba jövünk arra a kérdésre adandó válaszádsnál, vajjon ideális lelkiületének melyik megnyilatkozása váltotta ki

irányában a magyar lélek lángoló szeretetét. Vajjon az a szépség, jóság és hűség volt-e az, amely csodálatos lényében szent összhangba olvadt? Vagy a súlyos megpróbáltatásoktól átdöfött és őt mater dolorosává felmagasztalt szívének fájdalma jegyezte-e el őt a magyar nemzettel, amelynek — a költő szavai szerint — öröksége „egy szentelt fájdalom”? Avagy nem-e 15. izbeli őszanyjától, Árpádházi Szent Erzsébettől, ettől az oltárra emelt magyar királyleánytól való vér szerinti leszármazása, amely kötelet ezen védőszentjéhez viseltetett vallásos kegyelete még bensőbbé tette, — fűzte lelkét nemzetünk lelkéhez?

De talán az dobbantotta együvé a magyar nép és királynéjának szívét, mert megéreztek és felismerték egymás életének tragikus vonásait. A tragikum nagy nemzetek és nagy emberek kiváltsága. Magasabb rendű élet alig képzelhető tragikus bonyodalmak nélkül. Nagy nemzeteket és nagy embereket tragédiáktól megkíméltnek kívánni annyit tesz, mint tőlük azokat az alkalmakat megvonni, amelyekből erő meríthetnek a közönséges mértéken túl való emelkedéshez. Éppen a tragikus összeütközések forrásai az emberi működések hősi fokának. A tragikus nemzet és tragikus királynője egymásra talált.

Mindennek az emléke meggazdagítja az egyetemünk részéről iránta, mint egyetemünk védőasszonya iránt megnyilatkozó különös hódolatnak azt a forrását, amely részéről a tudománynak és művészetnek benső szükségességből fakadó nemes maecenási formában gyakorolt, a műkedvelés kereteit túlhaladó pártolásában, sőt szenvedélyes művelésében áll.

Számos magyar intézmény viseli a boldogult királynő nevét, élükön a pécsi Erzsébet tudományegyetemmel. Noblesse oblige. Ez a név kötelezi egyetemünk professzorait és auditorait, hogy — az egyetem védőasszonyának dicső emlékéhez méltóan — bennük rendkívüli módon, az átlagot felülhaladólag lobogjon a tudományszeretet ideálijmusa.

Második kegyeletes gondolatunk elhalt kartársainknak, az egyetemnek az örökkévalóságba költözött professzorainak szól. Bármily rövid ifjú egyetemünk multja, hiszen jog és államtudományi karában 13 és egyéb karaiban 9 éves működést fejt ki, — a professzori kollégiumnak máris öt tagját

ragadta el a kérhetetlen halál. Közöttük a legrégebben működő jog- és államtudományi karból hárman, nevezetesen időrendben *Degré Lajos dr.*, *Falcsik Dezső dr.*, és *Késmárky István dr.*, kívülük egy-egy tag az orvostudományi karból, nevezetesen *Velits Dezső dr.* és a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karból, nevezetesen *Gragger Róbert dr.* tanárok hunytak el.

Professzor halottaink sorát az ifjú Degré Lajos dr. (1882 II. 25. — 1915. III. 7.), a büntetőjog és bűnvádi eljárás tanára nyitotta meg. *A hazai négy tudományegyetem egyetlen hősi halott professzora.* Amíg számos hadköteles kartársa a katonai szolgálat alól való felmentés pajzsa mögé mepenkült, Degré Lajos dr. tanárunk úgy érezte, hogy neki, mint egyetemi tanárnak és mint a gondjaira bízott és túlnyomólag hadba vonult egyetemi ifjúság vezetőjének, erkölcsi kötelessége, hogy határtalanul szeretett hallgatóinak a becsület mezején is példaképe legyen. Milyen titáni küzdelem mehetett végbe ebben a fenkölt nemes lélekben, amidőn benne a két égő láng, a tudomány szeretete és a hazaszeretet szembe került egymással, egyfelől a tudomány, amelynek felesküdt apostola volt, amely egész valóját betöltötte, amelynek oly sokat ígért és amely tőle oly nagyot várt; és másfelől a haza, amelyet ő mint Franciaországból emigrált orvos unokája, a neofeta tüzével és mint a mult század 40-es éveinek juristájából és 48-as honvédhuszárszázadosból a magyar olvasó közönség kedvelt költőjévé lett Degré Alajos fia, ez utóbbinak érett komolyságával és imádásszerű hódolatával szeretett. A lelki tusát nemes gesztussal döntötte el. Méltó felirata lesz készülő emléktáblájának: „Tudományánál csak hazáját szerette jobban.“ Alig hogy félévvel megelőzőleg megszerezte az egyetemi tanszéket, valósággal kikényszeríti katonai behívását és a frontszolgálatot, felcseréli tollát a karddal. Emelkedett világfelfogását, nemes kötelességtudását vértanui halállal pecsételte meg. A 33 éves egyetemi tanár életét adta hazájáért. Az uzsóki szoroson túl, amelynek visszaszerzését még megérhette, Dvernik mellett orosz gépfegyver golyójától találva 1915-iki március hó 7-én költözött az örökkévalóságba. Ez a hősi halál nemcsak örök dicsősége egyetemünknek és elsősorban jog- és államtudo-

mányi karának, hanem állandó irányítója egyetemünk jövőndő magatartásának is.

Alig hogy az 1924. év őszén egyetemünknek Pécsre való teljes átköltözése felett érzett örömünknek a tanév megnyitásakor kifejezést adtunk, máris néhány héttel később újból gyász borult Alma Materünkre. Egy hosszú, sikerekben és eredményekben gazdag tudományos és tanári életpályára visszatekintő, puritán jellemű, az ifjúságot megértő, nagy szívű professzorunk, *Falcsik Dezső dr.* (1862. II. 14. — 1924. XI. 5.) szállt sirba. Egyetemünk fájós hányattatásainak szomorú napjaiban, a kínos bizonytalanság, a lét és nemlét borongós idejében, amidőn még legjobbjaink is kételkedni kezdtek egyetemünk jövőjében, mások pedig kritika nélküli fantasztikus tervelgetéseknek ültek fel, — Falcsik Dezső dr. tanár azok közé tartozott, akik egyetemünk jövőjébe vetett hit fanatikusai és a székhely-kérdés pécsi megoldásának meggyőződéses harcosai voltak. Velük együtt Falcsik Dezső dr. is győzedelmeskedett. Megadatott neki, hogy az ígért földjére léphetett, amelyen, sajnosan, csak rövid ideig működhetett.

Késmárky István dr. (1865. VIII. 4. — 1926. VII. 5.) egyetemi ny. r. tanár korai elköltözésével azt a tagját veszítette el az egyetem professzor-kollégiuma, akinek az előzőleg egy negyedszázadon át, pécsi jogakadémiai tanári és igazgató-tanári működése folyamán, kimagasló tudományossága és önzetlen közéleti tevékenysége révén szerzett páratlan népszerűségével és közszeretettel állásával az volt a hivatása, hogy nemes személyisége útján összekötő kapoc legyen Pécs sz. kir. város közönsége és a Pécsre költözött Erzsébet tudományegyetem között. Fájdalom, a tudományért és hallgatóiért égő szive idő előtt elhamvadt.

Egyetlen orvosprofesszor halottunk, *lászlófalvi Velits Dezső dr.* (1860. IV. 23. — 1921. II. 7.), egyike azon orvostanárainknak, akik egyetemünk orvostudományi karának alapjait rakták le és aki tanárának, Kézmárszky Tivadar dr. közvetítésével, a magyar orvostudomány halhatatlan büszkeségének, a nagy Semmelweis Ignácnak méltó tanítványa és hagyományainak hűséges letéteményese volt. Mekkora nemes hévvel, tudománysszomjjal és tettvággyal fogott

pozsonyi klinikájának megalkotásához. Éppen, hogy elkészült az általa annyi gonddal felépített és berendezett szép női kórházával, amidőn annak a megszálló cseh bizottság részéről történt lefoglalása ezt a hatalmas szervezetű embert összetörte.

A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar gyászolja legujabb halottunkat, *Gragger Róbert dr.-t* (1887. XI. 5. — 1926. XI. 11.), a berlini egyetemen a magyar nyelv- és irodalom tanárát és a berlini Collegium Hungaricum igazgatóját. Ki hitte volna, hogy amidőn félévvel halála előtt a porosz közoktatásügyi miniszter társaságában Pécsen járt, ez búcsúlatogatása volt szeretett pécsi Alma Materjénél. Néhány nap előtt telt el elhunytá óta az első esztendő, amidőn berlini sírja fölé emelt emlékoszlopot avattak föl, ahol a porosz közoktatásügyi miniszter hódolt méltó szavakkal a fiatal magyar tudós emlékének, találó volt a magyar és német nemzeti szalaggal diszített koszorú felirata: „Munkássága és vágyódásai Magyar- és Németországéi voltak.“

Kegyeletünk harmadik sugara *hősi halott hallgatóinkat* illeti. Mind azokat, akik a hadüzenetet követőleg néhány hét után — a nemzet jövőjébe vetett törhetlen bizalomtól vezérelve — Pozsonyban ujjonnan megnyitott egyetemünknek, mind azokat, akik az Erzsébet tudományegyetem jog- és államtudományi karának pécsi elődjét képező régi jogakadémiának padjairól siettek a haza védelmére. Hogy remegtette meg ifjú szívüket a királyi hívó szózat! Hogy ébredt fel lelkükben a felelősségérzet: Magyarország a történelem mérlegére került és jaj, ha könnyűnek találtatik! Fiatalos tüzzel, felvirágozva, szeretteik ölelő karjaiból gyöngéden kibontakozva, elmentek, — ők, a halál jegyesei. Magyarország ifjúságának és benne az Erzsébet tudományegyetem és a pécsi jogakadémia hallgatóságának színe-java elvérzett. A lengyel hómezőkön, Doberdó szikláin, a Marne-i csatatéren, a világszerte elszórt hadifogolytemetőkben hallgatóink sírjai domborulnak. S amint a világháború folyamán évről-évre megnyíltak a pozsonyi-pécsi Alma Mater kapui, azonképpen siettek az ifjabb korosztálybeliek az őket a halálban megelőzőt idősbek pótlására. Feltámadt bennük a multak

legendás hősiessége! És mégis, — a siker elmaradt. Szinte panaszra fakad ajkunk:

„ . . . mennyi nemes vér,
Hozzá foghatót a történelem nem ösmér.“

De az ideig-óraig tartó megpróbáltatás csak a kishitűeket sújthatja porba. Aki hisz a dolgok magasabb rendjében, aki hisz az igazság diadalában, az a legsúlyosabb szenvedéseket is férfiasan tudja elviselni. Mi, hősi halottak testvérei és utódai, rendületlenül hisszük, hogy arra a kötelességtudásra, önfeláldozásra, halálmegvetésre, vértanui készsége, amelyet a mi hallgatóink, a mi fiaink, a mi hősi halottaink — helyettünk és érettünk — tanusítottak, vonatkoznak a költő felemelő és vigasztaló jószavai:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért.“

Legyen mártirhaláluk örök példaképünk.

DR. TOLNAI VILMOS

EGYETEMI NY. R. TANÁR EMLÉKBESZÉDE

DR. GRAGGER RÓBERTRŐL,

EGYETEMÜNK TISZTELETBELI NY. R. TANÁRÁRÓL.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Midőn először ünnepeljük egyetemünk nevenapját, Erzsébet napját, meggyújtva az emlékezet mécsesét, nem tehetjük a fájdalom érzése nélkül. Még sokkal rövidebb az idő, semhogy a veszteség érzete elcsitulhatott volna, hisz akiről szólnunk kell, Gragger Róbert, alig másfél évvel ezelőtt még körünkben járt, egyéniségének varázsával lebilincselte bennünket, örömmel közölte velünk munkásságának gyönyörű eredményeit, szőtte tovább nagyszabású terveit, s — bár egyszer hirtelen elborulva mondta: „Sietnem kell, mert érzem, nem sok időm van már“ — nem sejtettük, hogy egy félév múlva, — mult héten volt egy esztendeje, — nevét törölnünk kell egyetemünk tanári karának névsorából.

Ki volt Gragger Róbert?

Tudósnak indult. Az Eötvös Kollégium eleitől kezdve tudós-jelöltjei közé számította. Az egyetemen Heinrich Gusztáv, a legkitünőbb magyar tudósnevelő hatása alá került. Heinrich azt hirdette, hogy magyar tudós, aki idegen nyelvvel, irodalommal, művelődéssel foglalkozik, ne tartsa feladatának az idegen problémák megoldását, azt nálunk sokkal jobban végzik és végezhetik azoknak a nemzeteknek tudósai. A mi feladatunk keresni azokat a szálakat, amelyek az idegen szellemi világot a mienkkel összekötik: mit adott nekünk a német, francia, angol, olasz szellemi élet? miben mozdította elő a miénket? miben gátolta fejlődését? hogyan fogadta be s alakította át az idegen elemeket a magyar lélek? hogyan kapcsolta bele önmagát s hogyan tette őket ható tényezőkké? s ez úton derítsük ki, hogyan illeszkedett bele a magyar világ az európai szellemiség hatalmas egé-

szébe. Ezt a feladatot külföldi tudós nem végzi s nem is végezheti el, ez a mi kötelességünk, hivatásunk, dicsőségünk. — Így indul meg némi előzmények után egy tekintélyes összehasonlító irodalmi kutatás, amely a Heinrich-művelte német területről csakhamar átsapott a többi irodalmi, majd más rokon területekre is, és értékes eredményeket termett. Az idegen kutatás nemsokára visszaját is maga után vont: mit adtunk mi a külföldnek? — s ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a magyarság a keresztény királyság megalapítása óta mindig részese volt az európai művelődésnek, s bár a keleti szélen helyezkedtünk el, nemcsak hadi és politikai tekintetben, hanem a műveltségben is a Nyugat bástyája voltunk.

Gragger teljes egészében magáévá tette tanárának fel fogását s a Heinrich-iskola egyik legkitünőbb tagjává lett. Egyetemi tanulmányait Berlinben, Strassburgban, Párizsban kiegészítve, először is az összehasonlító irodalomtörténet kérdéseivel: forrás- és hatáskutatással foglalkozott: Kimutatta Molière első, XVIII. századi nyomait hazánkban; Gvadányi, Gaál, Kisfaludy Károly tárgyi, műfaji és lélektani kapcsolatát a német irodalommal; a XIX. századi magyar irodalomnak, Vörösmarty, Gyulai, Petőfi hatását német írókra: Lenau, Fontane, Holtey, Geibel, Beckre és másokra.

Heinrich hatásába belekapcsolódott a sajnosan oly rövid ideig működött Katona Lajos befolyása, melynek eredménye Gragger berlini tanulóveiből származó tanulmány Schiller Bürgerschaftjának az egész világirodalomra kiterjedő tárgyi rokonságáról. E dolgozatban Gragger mint módszeres folklorista mutatkozik be s valóságos klasszikus mintát teremtett abban a nemben, hogyan kell egy világirodalmi indíték vándorlását kikutatni, hogyan kell térben és időben távoleső elemeket oknyomozó módon egy hatalmas családfában egyesíteni. Szorgalom és tudás, biztos módszer és lelemény, éles kritika és szigorú következetesség eredménye e kitünő tanulmány, iskolapéldája az ez úton haladó kutatásnak.

Mikor Gragger 1912-ben hazajött, Heinrich Gusztáv épp megválni készült tanszékétől. Gragger felhasználta ezt az alkalmat, hogy Heinrich tanítványait egy emlékkönyvben egyesítse s ezt a mesternek szeretetük és tiszteletük jeléül

felajánlják. Itt tört ki először Gragger pompás szervező képessége. Az összehasonlító irodalomtörténet bel- és külföldi művelői találkoznak ebben a gyönyörű albumban, amelynek címlapjára Heinrich nem engedte nevét kiírni, mert bármilyen könnyen és fesztelenül érintkezett mindenkivel a magán és tudományos életben, az ünneplést, mint felesleges cifraságot kerülte és elhárította magától. Emlékezem az album szerkesztésének nehézségeire. Legtöbbször méltóságukon alul valónak tekintették, hogy egy náluk jóval fiatalabb, szinte kezdő ember vállalatában részt vegyenek. De Gragger nem tágított, toborozta az írókat, tárgyakat adott, sürgtetett, dícsért és gúnyolt, nem sajnált fáradságot és kellemtelenséget, míg végre az emlékkönyvet, szinte minden ünnepegyesség nélkül, átnyújtotta a meghatottságát rosszul palástoló mesternek.

Ez első tanulmányok közben érlelődik meg Graggerben egy nagy munkának a terve, megírni a magyarországi német irodalom történetét Mária Teréziától napjainkig. E műből, melyből sajnos csak egy rész jelent meg nyomtatásban, már a részlet munkákról a nagy összefoglalásokra térő Graggert látjuk. Nem elégszik meg a korábban öncélul tűzött összehasonlító irodalomtörténettel, hanem a német s a magyar élet többi kapcsolatát is belevonja tárgyalásainak körébe: irodalom, tudomány, művészet, sajtó, színház s minden egyéb idetartozó tényező gazdag változatosságban mutatja az eszmék megtermékenyítő áramlását a két nemzet lelki világa között. Átkutatja mind a magyar könyvtárakat, kolostorok és főúri kastélyok nehezen hozzáférhető levéltárait, hogy pontosan számbavehesse és lajstromba szedhesse a nálunk található német emlékeket; ennek, mintegy ellentétes párját is megteremtette később, már berlini tanár korában, a *Bibliographia Hungarica*-t, mely egybefoglalja a Magyarországra vonatkozó nem magyar nyelvű irodalom könyvészetét s evvel megbecsülhetetlen segédeszközt adott a külföldi vonatkozásokat búvároló kutatóink kezébe. Ebben is látni Gragger törekvéseinek céltudatos tervszerűségét: kétfelől indítja meg a munkát centrifugálisan és centripetálisan, hogy belekapcsolja a mi nemzeti életünk művelődési rajzát az európaiba. Ezt a céltudatosságot már pályája ele-

jén is meg lehet figyelni: meggyőződése, hogy amit az ember el akar érní: azt el is bírja érní, ha szemét folyton a célra függesztve lankadatlanul feléje törekszik. Ő nem tartozott az elmélkedésben cselekedő képességüket elvesztő tudósok közé; az elmélyedés benne az akaratot szolgálta, mely tettben és cselekvésben kereste beteljesedését. Kísérte és segítette ebben törhetetlen ideáлизmusa és optimizmusa, terveirért való lelkesedése, mely átterjedt azokra is, kiket munkájába belevont. Csakhogy ez az optimizmus sohasem épített légvárakat, mert az életnek erős valóságérzetében csupán elérhetőt, megvalósíthatót tüzött ki törekvései céljául. S ezt a vidám tettvágyat tudományos útjában még a véletlen szerencse is kísérte, midőn kezére juttatta legrégibb verses emléküNKet, a XIII. századból származó ó-magyar Mária-siralmat, mely valóságos esemény volt irodalmunk legújabb történetében. Jellemző Graggerre, hogy midőn ezt tudományos készüléttel kiadta, azt a bizakodó reményét is kifejezte, hogy ezután még több ilyen emlék felfedezésének kell következnie. Mellőzve egyéb értékes munkájának felsorolását, csak még egyre mutatok rá, melynek különös történeti érdekessége van; arra a könyvére, melyben Károly Ágost weimari nagyhercegnek magyar trónjelöltségét adja elő II. József uralkodásának végén. Ha ez a terv megvalósul és Károly Ágost mint király bevonul a budai várakba, nem kisebb ember, mint Goethe lesz a magyar kancellár vagy miniszterelnök. Szinte el sem gondolhatók ennek következményei: Buda, mint a szellemi élet európai jelentőségű székhelye, központjában korának költőfejedelme, a jupiteri Goethe, aki a Duna méltóságosan hömpölygő hullámaít, a Gellérthegy: Blocksberg sziklaít szemlélve, magyar földön folytatta volna Faustjának megírását — az a hatalmas irodalmi és művészeti élet, mely körül fölpezgett volna, a magyar élet bevonulása a világirodalomba és történelembe — de hagyjuk az álmodozást; — Clio szappanbuboréka szétpattant s nem maradt egyéb egy csomó írásnál, Gragger szép könyvénel s egy karikaturánál, mely Goethe úr őexcellenciáját német kabátban, magyar vitézkötéses nadrágban és magyar csizmában ábrázolja. A weimari kaland titkos politikai és diplomáciai üzelmeinek áb-

rázolásában, mely kitünő részletrajzot ad a nemzeti ébredés mozgalmas koráról, Gragger másik mestere, Riedl Frigyes kitünő tanítványának bizonyul. A korabeli viszonyok tarkasága, a diplomáciai boszorkánykonyha mesterkedései, az előkelő és homályos személyek, intéző miniszterek és lázas kalandorok fenséges és furcsa egyvelege pompásan megelevenedik Gragger tollán, szinte regényt vélünk olvasni, anélkül, hogy a mű történeti komolyságából veszítene. Az események mérlegelésében, a jellemek elemzésében, valamennyi mozzanatnak ötletesen érdekes csoportosításában a finomlelkű és leplezett iróniájú Riedl Frigyes hatására ismerünk, akiben Gragger a tudós eszményképét látta.

Gragger életében 1916 nagy fordulópontot jelent. Az addig visszavonultságban dolgozó tudós kilép cellájából s a cselekvés terére lép. Tudományos hatyúdalában, Rotarides Mihály, az első magyar kritikus irodalomtudós lelki arcképében saját magának kialakulását rajzolja. Előbb a tudást jellemzi a következő szavakkal: „A tudós lényeges tulajdonsága a lemondás. Lemond az emberi teljességre, a legmagasabb életformára, a hatalom érzésére való törekvésről. Nem uralkodni kíván többé, mint Plato, nem heroikus jellem, mint Herakleitos, hanem alárendeli magát feladatának, mint Aristoteles és gyűjtő, rendszerező történelmi és filológiai munkának szenteli magát, mint Eratosthenes és a többi alexandriai. A tudós lemond a külső hősiességről, a heroikus életről. Életérzete olyan, mint a papé, a szerzetesé, aki magát megalázza. Elkerüli a lármás tömeget, hogy tiszta szándékú társakkal építsen monostort a szellem szolgálatának. Könnyű a tudomány hőseit az egyház katonáival összehasonlítani, akkor is, ha nem azok sorából kerültek ki.“ Gragger ezek után Rotaridesben nem is az elért eredmények iránt érdeklődik, hanem „az alkotó szellem“ iránt, mely ennek a sokat szenvedett magyar vándornak belsejét fűtötte; érdeklik „törekvése, erőfeszítései, akarása: a küzdő ember“, akit olthatatlan tanulási vágya szülei, tanárai, barátai köréből, hazájából kihajt az idegenbe, hogy önmagát képezve, hazájának használhasson; aki tengernyi szenvedés és fáradhatatlan munka árán a tudományos részleteken felülemelkedve az egész magyar művelődés összefoglaló képét akarja megfesteni s a jövő munkák

nagy tervének alapját akarja lerakni. Maga előtt látta nagy életfeladatának teljes egészét s viszont a maga munkájának is a tudományok egyetemében való helyét. Midőn Gragger ezt a mélyen megindító jellemrajzot, hazánk egyik legszebb pontján, a tihanyi apátságban a Balatonra nyíló szobájában megírta, részben már megfutott, de még egy szép és nagy jövő távlatát mutató pályája lebegett szeme előtt. Akkor már elhagyta volt a tudós szerzetesi, elmélkedő életét, hősies akarással tettek, alkotások kerültek már ki keze alól, de ott lebeg a sorokon valami rejtelmes mélabú is, mintha Böcklin képét látnók, ahol az alkotás hevében izzó mester mögött felbúg az utolsó húron játszó végzet halálos dallama: „Venit mors velociter, rapit nos atrociter.“

A világháborúban merült fel egy berlini magyar tanszék gondolata. Graggernek ép akkor volt szándéka, hogy a berlini egyetemen a magyar irodalomból magántanári képesítést szerez. A porosz kormány örömmel megragadta ezt a kedvező alkalmat és Graggert rendkívüli tanárrá nevezte ki; egyben a tanszék mellé, igen szerény keretek közt, két kis szobában magyar szemináriumot is szervezett. Gragger keze alatt a kisdud mák csakhamar terebélyes fába szökött. Páratlan szervező képességével, a szerény szemináriumból tekintélyes intézetet fejlesztett, hatalmas könyvtárral, folyóiratokkal, napilapokkal. Megalakította a Magyar Intézet Barátainak Társaságát; ez előteremtette az anyagi eszközöket és a szellemiekben egész Németországot belevonta érdeklődése körébe. Három sorozatban megindult az Ungarisches Bibliothek, majd az Ungarische Jahrbücher folyóirata, mely a magyar tudományos, társadalmi, sőt gazdasági élet minden megnyilvánulásának közlönye lett. A Magyar Intézetben ekkép sokágú, és mégis egységes munkásság folyt. Egyik ága szilárd alapul a tudományos kutatásnak volt szentelve; másik ága: megismertetni a külfölddel a magyar műveltség értékeit, a magyar tudomány kutatásainak eredményeit s bekapcsolni őket az egyetememes európai értékközösségbe. Gragger világosan látta, hogy e téren a multnak igen sok mulasztását kell pótolnunk. A magunk árúját magunknak kell az európai piacra vinnünk, hogy ott megismerkedjenek vele s később hozzánk jöjjenek érte. Amit például a külföld

irodalmunkból előbb megismert, az a véletlennek ötletes játékából történt; azért az ismertetést és terjesztést rendszerezni és szervezni kell, különben tovább is „terra incognita“ maradunk, legjobb esetben egy érdekes, furcsa, exotikus ország és nép, melyre Európa éppen csak nagy néha vet egy-egy kíváncsi pillantást, de nem érzi belső szükségnek, a vele való közlekedést.

Ennek a kifelé irányuló tevékenységnek kiegészítő ellenáramlata a magyar ifjúság rendszeres külföldi iskoláztatása. Ez a behozatal: Európa értékeinek a nemzet életébe való belevitele. Nemzetünk történetében egy sajátságos jelenséget tapasztalhatunk. Anonymustól kezdve Széchenyiig, s rajta túl is, a legtöbb kiváló magyar a külföldön szerette meg hazáját, kint az idegenség kietlenében találta meg magyar szívét. Ennek megvannak a maga mélységes lélektani okai, melyeket kifejtteni e helyt nincs terünk. Gragger ezt a lelki jelenséget is belevette terveibe; a tanulni vágyó ifjú a tudás anyagát itthon is elsajátíthatja, de új szempontokat, új módszereket, tágabb látókört csak akkor kaphat, ha a hazai viszonyokat kívülről is láthatja; onnan nézve tűnnek ki legjobban igazi értékeink, válnak el a lényegesek a lényegteletlenektől; a külföldi összehasonlítás tünteti fel legélesebben a hibákat s a hiányokat is. Mindezen kívül az érintkezés egy más világgal belsőleg is hasonlíthatatlanul erősebben fejlesztő hatású, mint a csak a saját hangját visszaverő belföld. Így válik a berlini magyar gyarmat kitűnő nevelő helyé, s Gragger alatt elsővé mindazok között, melyeket közoktatásügyi kormányunk ugyanettől az eszmétől vezéreltetve a külföld több pontján létesített. S Gragger ennek a pompás intézménynek, s lelke mélyén fogant s tette erejével megalkotott szíve gyermekének odaadta mindent: könyveit, gyűjteményeit, vagyonát — de főleg egészen és maradéktalanul egyéniségét. Nagy sikerei nem is képzelhetők el enélkül. A porosz közoktatásügyi miniszter, akihez a szó teljes értelmében mélységes barátság fűzte: nap-sugaras jelenségnek mondta, aki lényének varázsával mindenkit meghódított, nemcsak egyéni magának, hanem tervei- nek és az egész magyar nemzetnek. Nem volt diplomata hivatalánál fogva, de mikor a Magyar Intézet vendégül látta

a német élet s a Berlinben székelő külföldi előkelőségek díszes koszorúját, mintha egy nagykövet fogadta volna a világ képviselőit. Tréfásan, de lényegében komolyan el is nevezték Graggert Magyarország kultur-nagykövetének. S meg is volt benne a diplomatának minden kiválósága: vidám előzékenység előkelőséggel párosulva, sziporkázó szellem, nyolc-tíz élő nyelv tudása; ismerte Európa minden nagyvárosát, barátai voltak Koppenhágában és Egyiptomban, Párizsban és Konsztantinápolyban — s mindezt a nagy lelki és erkölcsi tőkét eszméi megvalósítására fordította. S mi adta hozzá a lelki erőt? Hite a tudományban, hite a magyar műveltségben, mely még a romok felett is bízó lélekkel építéshez fogott, s hite eszméinek életrevalóságában. Kevéssel halála előtt bocsájtotta szárnyukra a magyar balladák német szövegét s Bartók Béla magyar népdalgyűjteményét — magyar költészet és magyar dal zsongtak lelkében s kísérték arra az útra, mely az örök életbe vezet.

Nem váltotta már be tavaly tett ígését, hogy mint egyetemünk tiszteletbeli nyilvános rendes tanára nekünk is beszéljen eszméiről és terveiről, a magyar műveltség európai értékéről és terjesztésük módjairól. Mi fájlaljuk leginkább ezt a veszteséget. A pécsi Erzsébet-tudományegyetem híven őrzi egyéniségének emlékét, nevét pedig fájó büszkeséggel legjelesebbjei közé sorolja.

DR. VINKLER JÁNOS
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYKARI DÉKÁN
ÜNNEPI ELŐADÁSA.

„A BIZONYÍTÁSI TEHER GONDOLATÁNAK ALAKULÁSA.“

Tekintetes Egyetemi Közgyűlés!

A nemzet életének legtisztább energiaforrása a maga történelmi multja. A nemzet multja a maga érényeivel és hibáival együtt a legnagyobb erőforrás és a legbiztosabb útmutatás. A történelmi mult figyelmen kívül hagyása annak a vándornak az észjárását tükrözi vissza, aki ismeretlen sivatagban vagy erdők rengetegében vezető nélkül gondol célhoz jutni. De sőt még tovább mehetünk: a történelmi mult a magas kultúra iskolája. Mellőzése azonos volna azzal, hogy a nemzet érdekében kulturmunkát elemi ismeret nélkül kívánánk folytatni. Egyébként a mult megismerése, multunk tanulmányozása, gondolatvilágunknak történelmi fejlődésünkbe való bekapcsolása nem tetszésunktől függ, az kötelességünk. Kötelességünk, mert a nemzetek ítélőszékén a kulturértékek mérlegelése nem múló jelenségeken, hanem a jelenségek tápláló gyökerének a megfigyelésén történik. Csak biztos talajon és határozott irányban fejlődő erőnek van történelmi értéke és létjogosultsága. Egy nemzet akkor igazolja létét, akkor igazolja létjogosultságát, ha a benne lévő erőfejlődésnek öntudatosságát, az állami élettények kausalitását bizonyítani tudja. Célszerű, csupán napi értékkel bíró életjelenségekkel tipogó nemzet a forradalmi erők gyűlhelye, a bizonytalanság és nyomor tanyája. De tudnunk kell, hogy a nemzeti életerő következetes érvényesülését nem az adott helyzet változatlan fenntartása, hanem léte feltételeinek kausális mérlegelése adja. A nemzeti életerő létfeltételeinek figyelmen kívül hagyása vagy a mult sivár megrögzítéséhez, vagy idegen intézmények receptiójához, egyaránt a nemzet elsorvadásához, nyomorához, sőt igen könnyen megsemmisüléséhez vezet. Az élet halad, az egyik nap kérlelhetetlenül jön a másik után.

a nap ereje akarva, nem akarva életre kényszerít bennünket, sőt mindig változó, fejlődő életre, s ha a nemzeti életerőtől megvonjuk a szabad fejlődés napsugarát, vagy azt idegen életfeltételek közé szorítjuk, elveszti karakterét, jellegét.

Uraim, az élet adottság. Értékelni csak akkor értékeljük, mikor veszélyben forog. Nem természetellenes jelenség tehát a magyar nemzet mai életakarása. Nem gyávaság és megalázkodás, hanem Istenbe vetett alázatos hittel történelmi jogon igazságkeresés. Ezt az életet éli és kell élnie ma minden magyar állampolgárnak, az egyszerű munkástól fel a legmagasabb kulturemberig, mert mindannyian tudjuk és mindannyiunknak tudnunk kell, hogy jellegzetes magyar életünknek előfeltétele az igazság érvényesülése.

Állami életünk súlypontja a királyság megalakulásával a népről, a nemzetgyűlésről, a királyra szállott. A hatalom és első sorban a bírói hatalom a király kezében összpontosult. A király a bírói hatalmat elvileg személyesen, udvarában, vagy a vidékre eljárva gyakorolta. Az élet, a mindennapi élet, percről-percre dobja felszínre a maga differenciáit, tehát természetes, hogy államéletünk eme új formájában a bírói hatalom kezd elsősorban életre kelni, s elsőségénél fogva a vezetőszerepet átvenni. A törvénykezési élet az új államélet próbaköve. A törvénykezési életnél igénybe vett nagyjaink tanácsa, a bírói tanács, alapja a később kifejlődött királyi tanácsnak. A törvénykezési hatalomnak, a bírói hatalomnak, elsősorban érzett ereje váltja ki a nemességnek a királyi hatalommal szemben való magatartását, végeredményben egy autonóm törvénykezési joghatóságnak, az autonóm vármegyéknek a kialakulását, s az abban fejlődött tömegezővel szemben a szent korona tant.

Törvénykezési életünk multja láthatólag a nemzeti életerő alakulásának organikus jelensége. Ismerete: a heroikus nemzeti erő megismerése, a bizalom és remény kiapadhatatlan forrása.

Törvénykezési életünkben ma a bizonyítás fogalmilag a bíró logikai funkciója, célja pedig a tények obiectiv okozati összefüggésének a megismerése, s itt is elsősorban a legelső tényben, a kizárólag okként jelentkező tényben lévő jogügyleti akarat felkutatása.

A bizonyítás fejlődése, a bizonyítási teher gondolatának alakulásával kapcsolatban, főleg két kérdés körül mozog. Az egyik, hogy melyek azok a fizikumok, nevezetesen melyek azok a bizonyító eszközök, melyeken a bíró a bizonyító tényeket, az ő logikai funkciójának az alapját megfigyelheti; a másik pedig, hogyan történik ez a megfigyelés.

Az a körülmény, hogy a bizonyítás célja elvileg a tények kausalitásán a jogügyleti akarat felkutatása, jellegzetesen mutatja, hogy a bizonyítás fejlődése mindig a legzártabb viszonyban áll a gazdasági és a társadalmi élet fejlődésével. Kezdetleges gazdasági és társadalmi viszonyok között egészen mások a relevans tények, viszont egészen más azok értékelése is. Tehát természetsszerűleg egészen mások a bizonyító eszközök, nemkülönben azok megfigyelési módja.

Egy kezdetleges gazdasági, de főleg társadalmi élet nem képes különösen mások tényeit az élet viszonylagosságának megfelelően megítélni. Szerinte minden jogsérelem „csak gonoszságból, vagy vétkeességből származhatik“, miért is minden per többé kevésbé vétkeességi per. Az ilyen perben lefolytatott bizonyításnak nem is lehet célja a tényesorozat objektív összeállítása, hanem a vétkeesség, vagy ártatlanság megállapítása. „A bizonyítás a perbefogottnak személyes becsületessége körül forog“,¹ tehát azok a fizikumok, amelyeken a bíró a tényeket megfigyeli, nem elsősorban a jogügyleti akarathoz, hanem a panaszlott egyéni tulajdonságaihoz vezetnek; a per tárgyán kívül állanak, alperest a konkrét tényálladék megállapítása nélkül formailag tisztázzák, vagy buktatják el. Ugy hogy ez a momentum megint a bizonyítás minden részjelenségénél előtérbe tolja a bizonyító eszközök és azok megfigyelési módja mellett harmadik momentumként azt a kérdést, mikor fordul a bizonyítás a személyről, a per alanyáról, a per tárgyára.

A középkor elején bizonyítási eszközökként szerepeltek az istenítéletek és az eskü. Istenítéletek voltak a próba, nevezetesen a hideg és meleg víz próba, valamint a tüzes vaspróba és a baj, párbaj, párviadal.

Nálunk *főleg*, Kálmán király után pedig *kizárólag*, a

¹ Hajnik, Magyar bírósági szervezet, 249 l.

vaspróbával találkozunk. A vaspróba abból állott, hogy egy 1—3 fontos izzó vasat, melyet ünnepélyesen megáldottak és exorcizáltak, a próbára ítelt az előírt formaságok és szavak kíséretében felmarkolt, s azt a templomnak más, erre kitűzött helyére vitte. A kezet ezután begöngyölték, egyházi pecséttel lepecsételték és „csak néhány napra reá a göngynek a káptalan tagjai előtt és által történt ünnepélyes felbontása után döntöttek a próba kimenetele felett“. A kéznek megégetése vagy épen maradása döntöttek a vétkesség vagy ártatlanság felett. A megejtett próba teljes bizonyosságot szolgáltatott.

A XIII. század második felében, tehát még az Árpádok alatt, a próba teljesen megszűnik, mert az egyház megtiltja, hogy a papság annak eszközeit megáldja, vagy megszentelje.

A bajvívás, a párbaj, a XIII. században a tüzes vaspróba mellett már szintén bizonyító eszközként szerepel. A párviadaltán, gyalog vagy lovas bajt, élethalálra vagy csak harc-képtelenségig vívjanak-e? A bíró állapította meg a bajvívás helyét és idejét, nemkülönben annak eredményét.

dal feltételeit a bíró állapította meg, nevezetesen, hogy személyesen vívják-e azt a felek, vagy bajnokok (pugil, duellator)

Mátyás király 1486. XVIII. cikke a bajvívást a rendes eljárásból kirekesztette, úgyhogy az tovább kizárólagosan csak a lovagi bíróság előtt maradt alkalmazásban.

Anélkül, hogy a részletekre kiterjeszkednénk, csupán megemlítjük, hogy a vaspróbát általában a büntető perekben, s egyes külön megállapított polgári perekben, a párviadalt pedig már csupán súlyosabb természetű büntető perekben, sőt a XIV. századtól kezdve itt is csak a felek közös akarata alapján, alkalmazták.

A próba és párviadal, illetve azok alanyai, bizonyító eszközök voltak, mert ezen cselekmények tényként megállapított eredményén alapult a végítélet, alperes bűnössége vagy ártatlansága. Istenítéletnek is hívták őket, mert a peres feleknek egyenesen Isten ítéletére való bízását tüntetik fel. Vaspróbánál a kéz épségben maradása, bajvívásnál a győzelem, a felek akaratán kívül álló erőttől, az Istentől függött. Ugy a próba, mint a baj kívül állt a bírói mérlegelésen, a bíró annak eredménye alapján köteles végítéletet hozni.

Itt önként merül fel az a kérdés, mire alapítja a bíró azon bizonyítási ítéletet, melyben az egyik felet vaspróbara, vagy mindkét felet párviadalra utalja?

A kérdés átvisz bennünket a középkor harmadik bizonyító eszközhöz, az eskühöz.

Amint a XIII. században a vaspróba megszűnik, a XIV. században pedig közönséges perekben bajvívásnak csak a felek közös akarata alapján volt helye, „mindazokban a perekben, melyekben teljes erejű okmánybizonyítást szolgáltatni nem lehetett, rendszerint esküvel döntöttek“.¹

Az istenítéletek mellett kezdettől fogva bizonyító eszközök az okiratok és az eskü. Sőt a leggyakrabban használt bizonyító eszköz az eskü volt, amelyre „szükség volt azért, mert az egész középkoron által a tanubizonyításnak perdöntő erőt nem tulajdonítottak“.

Ezt úgy kell érteniünk, hogy a tanuk nem voltak ugyan már kezdetben sem ismeretlenek, vallomásuk azonban a végítélet alapjául szolgáló tényként *nem* szolgálhatott. A tanuknak a középkorban egészen más volt a szerepük. A próbát és az esküt ugyanis csak az egyik fél szolgáltatta. Ugy ezeket, mint a párviadalt a bíró az ú. n. bizonyítási ítéletben állapította meg. Különösen a próbánál és az eskünél már kezdettől fogva szükség volt arra, hogy a bíró tájékozódhassék, melyik felet bocsássa próbára vagy esküre. Erre szolgáltak a tanuk. De amint a kor minden jogsértést vétkességből vagy gonoszságból származtatott, s aki nem gonosz, az jogsértést el sem követhetett, más szóval minden per tárgyává tett cselekményből alperes egyéni tulajdonságaira következtetett, nyilvánvaló, hogy a tanukihallgatás nem a per tárgyává tett cselekményre, hanem egyszerűen a felperes vagy az alperes állítására vonatkozott. Felperes ezt állítja, alperes viszont ártatlanságát hangsúlyozza. Becsületes ember igazat mond. tehát csak a felek ezen egyéni tulajdonságát kellett a tanuknak igazolniok. Ezért volt az, hogy „a tanuk egyszerűen annak a félnek, ki mellett tanuskodtak, állítását erősítették“, azaz szóról-szóra ismételve magukévá tették.

A bíróság a felperes panaszának és az alperes vála-

¹ Hajnik i. m. 276. old.; Vinkler, i. m. II. 453.

szának meghallgatása után ugyanis felhívta a feleket a megállapított határidőben tanuk előállítására. „A felek állította tanukat“ a királyság első két századában „a bíróság hallgatta ki, a XIII. század folyamán azonban“, különösen a kuriális perekben „ez hova tovább az erre hivatott hiteles hely előtt történt, amelynél az ellenfélnek vagy megbizottjának jelen kellett lennie“.¹ Amelyik fél állítását több, hitelt érdemlőbb, vagy előkelőbb tanuk erősítették, annak bizonyítása volt jobb, tehát annak ítélték meg a bizonyítási ítéletben az esküt, illetve ellenfelének a próbát. Egyenértékű tanúbizonyítás esetén „az eskühöz közelebb az alperes volt.“

A megítélt esküt a fél rendszerint tanui társaságában tette le. Ha ezek ügyleti tanuk voltak, azaz olyanok, akik a per tárgyává tett jogviszony létesítésénél már tanukként szerepeltek, úgy kizárólag ezek társaságában, ellenkező esetben az eskütársak számát a bíró a bizonyítási ítéletben állapította meg. Ez a szám rendszerint, 3, vagy 6 vagy 8 volt, csupán bűnesetek vagy nagyobb hatalmaskodások esetében találkozunk az eskütársak nagyobb számával, nevezetesen 40, 100, 140 eskütárssal. Láthatólag nem minden tanu, kivéve az ügyleti tanukat, lett egyúttal a félnek eskütársa. De amint a tanu a fél állítását szóról-szóra ismételve erősítette, úgy az eskütárs esküje is csak erre szorítkozott, vagyis a fél esküjével teljesen megegyezett.²

Ha jól figyeljük ezt a gondolatmenetet, az esküvel szabályként feltételezési viszonyban álló tanúbizonyításból kiemelkedik az ügyleti tanuk szerepe. Ezek a tanuk (a súlyos következmények terhe alatt) feltételezhetőleg, csak akkor állottak a fél perbeli állítása mellé, ha ez az állítás a jogügyletnek megfelelt. E mellett figyelembe kell még vennünk, hogy a tanuknak általában „a tanuskodásra alkalmasnak kellett lenniök, mihez általában jó hírnév, vagyon, megfelelő életkor és tudomás lehetősége megkívántattak.“

Ezzel nem akarjuk azt hangsúlyozni, hogy a tanúbizonyítás nem állott egészen a per tárgyán kívül. Csupán azt

¹ Hajnik, i. m. 280. old.

² A részleteket l. Hajnik, i. m. 281—282 és Vinkler, i. m. 456. és köv. oldalakon.

akarjuk kiemelni, hogy a *kötöttség* láthatólag a középkori tanúbizonyítás kötöttsége *kizárta annak lehetőségét, hogy a tanu a per tárgyára vonatkozó tudomását részletesen közölje.*

Ez a negativum formalizálja a középkor elején a bizonyítás rendszerét, szorítja azt a felek egyéni hitelességére, s juttat szinte Isten kísértésig menő szerepet a vallásnak.

A fejlődés igénye és iránya nyilvánvaló. Éppen azért azt a tanubizonyítást, mely már az Árpád-korszak végén jelentkezik és az Anjouk alatt meghonosodik, nevezetesen az inquisitiót karakterizálja, hogy a tanuk a per tárgyára vonatkozó tudományukat, felperes vagy alperes állításától függetlenül, nemcsak részletesen közölhetik, de azt igazmondási eskü alatt ily módon *közölni kötelesek.* Az inquisitionalis elv tehát tisztán a tanú tudomásának szabad közlési elve. Ezt különösen az a momentum igazolja, hogy az eskü és a tanúbizonyítás feltételezési viszonya, valamint a felek egyéni hitelességének kérdése, az inquisitionalis elv érvényesülése dacára is sértetlenül fennáll. Amiből könnyű megérteni azt, hogy egyrésztől bizonyító eszközként az okirat mellett továbbra is csak az eskü szolgál, s másrésztől a tanú még mindig nem bizonyító eszköz, vallomása még mindig nem alapja a végítéletnek. Azaz: a bíróság az inquisitionalis elv érvényesülésével foganatosított tanúbizonyítás alapján is szabályként¹ esküre ítél, s a fél az esküt továbbra is nem egyedül, hanem mindig többed magával, mindig nemesek társágában, eskütársakkal tette le.

A tanukihallgatásnál hangsúlyozzuk, csupán *kihallgatásnál*, a kötöttség megszűntével ennek folytán nem játszhat többé szerepet a felek egyéni hitelessége, az tehát, ha az még továbbra is él, csak az eskünél jelentkezhetik. De viszont bizonyos, hogy a tanuk, kiket az inquisitionalis elv szabaddá tett, többé korlátok közé nem szoríthatók, a felek állításai-val, magatartásával többé semmi vonatkozásban meg nem köthetők. Amiből megint causalisan következik, hogy az inquisitio alapján megítélt esküt a fél nem többé a tanuk közül vett eskütársakkal, hanem azokon kívül álló más me-

¹ A kivételeket l. Vinkler, i. m. II. kötet 470. l.

gyebeli nemesekkel tette le. S mivel ezeknek a per tárgyáról így tudniok nem kellett, s ha ennek dacára mégis a fél eskütársaivá szegődtek, tisztán és kizárólag a félnek a hitelességét erősítették, a félnek a személyi minőségét igazolták.

Szinte meglepetésszerűen látjuk, hogy törvénykezési életünk ezen fázisában is látszólag csupán bizonyítási jogról van szó. *Az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás feltételezési viszonya tulajdonkép a bizonyítási jog fejlődésének a kérdéséről ad felvilágosítást.* Amíg u. i. a fél egyéni hitelességének a kérdése az eskütársakkal letett esküben bizonyítástárgya, természetes, hogy szabályként a megtámadottat, a panaszlottat, alperest illeti meg az eskü első sorban. A tanubizonyítás csak arra szolgál, hogy az esetleges kivételnek helyet adjon. Az elvnek, nevezetesen a bizonyítási jognak érvényesülése, az Árpád-korban könnyű volt, mert egyszerűen az a fél tett eskütársakkal esküt, amelyik félnek állítását előzőleg több és hiteltérdemlőbb tanú tette magáévá. Mindkét felet egyenlően illette meg a jog, hogy a maga állítása mellett tanukat sorakoztasson, az esküt a maga részére biztosítsa. (Egyenlő eredmény esetén esküt az alperes tett.)

Ezzel szemben az inquisitionalis elv a tanuktól már nem a fél állításának formaszzerű erősítését, hanem a per tárgyára vonatkozó tudomás közlést kívánván, felperesnek a tanuk tudomásával *kell* keresetét megalapoznia. A tanuk a per tárgyára vonatkozó tudomásukat igazmondási eskü alatt szabadon közlik. A felet esküre a tanuk vallomásának és nem egyéni hitelességének a mérlegelése alapján ítélik. S ezt az esküt a fél nem többé a tanuk közül vett eskütársakkal, hanem megyebeli más nemesekkel, mint eskütársakkal teszi le. S így bár a fél egyéni értékelése az inquisitionalis elv érvényesülése idején is fennmarad, azonban már a tanuk vallomásának a mérlegelésével perjogilag legalább is egy színvonalra kerül.

Alig egy századon belül a gondolat a gyakorlatban olyan kristály tiszta alakot öltött, hogy Mátyás király 1486-ban már törvénybe foglalhatja azt. Azt mondja u. i.: „ha a tanuvallatásokról szóló jelentésből kiténik, hogy a panaszok a valóságnak megfelelnek, nem az alperes fogja magát tisztázni, mint ezideig szokásban volt, hanem a felperesnek kell

a maga keresetét saját és a dolog mivoltához, meg a bíró határozatához képest több-kevesebb eskütársának esküjével támogatni és erősíteni.¹ Más szóval az igen ritkán kétséges eskü, mint forma, a szabad tanuvallomási rendszer mellett azt illeti, ki mellett a tanuvallomások szólnak.

De mi ez más szóval? Egyrésztől a tanuvallomások szabad mérlegelése, másrésztől bizonyítási teher egy tényállásra vonatkozólag azzal szemben, aki azt állította. De hiszen a szabad mérlegelés és a bizonyítási teher már feleslegessé teszi az esküt.

És jellegzetes, de ha szűkebb körben is, nevezetesen a nagyobb hatalmaskodás u. n. öt eseténél, Mátyás király ezt meg is állapítja. Az 1486 : XV. t.-c 4. §-a ugyanis kimondja, hogy amennyiben a nagyobb hatalmaskodások esetében a felek akaratával megtartott közös tanuvallatás „tisztán és feltétlenül a felperes javára fog kiütni, akkor a felperes részére kell az ítéletet hozni.“ Vagyis az eskü és a párviadal, valamint az okiratok mellett már a tanu is bizonyító eszköz, ha ugyan egyelőre kimondottan a legszűkebb körben is. És alig pár évtized után Werbőczy tanításából már az látszik, hogy az elv általános érvényesülésre törekszik.²

A fejlődés irányát, a fejlődés menetét folytatólag az eskü mind enyhébb formája, illetve az eskütársak számának alakulása, továbbá az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás között levő feltételezési viszony enyhülése, végeredményben a collateralis és communis inquisitiók alapján hozható alternatív határozatok alakulása mutatja.³

A fejlődésnek ebből a nehezen áttekinthető labirintusából azt a kezdő gondolatot kell kiemelnünk, hogy az inquisitionalis elv érvényesülése után felperesnek a tanuk tudomásával *kell* keresetét megalapoznia. Ennek a figyelembe vételével megértjük, hogy ebben az időben felperes esküre csak akkor bocsátattott, ha háromszor foganatosított simplex inquisitioról három tanulevelet mutatott be, vagy a communis inquisitio teljesen az ő javára ütött ki, egyszóval teljesen

¹ 1486. 14. t. c. 8. §.

² A részleteket I. Vinkler i. m. II. 464 és köv. l.

³ L. Vinkler, i. m. II. 470 és köv. old.

bizonyított. És ekkor is ötvened magával alperes fejére kellett mindig esküdni. Egyébként alperes tesz esküt, még pedig a felperes által szolgáltatott tanubizonyítás mérvéhez képest több-kevesebb eskütárssal, *azzal mindig fordított arányban. Az inquisitionalis elv érvényesülése így láthatólag felperesre nézve a bizonyítási jogot megszünteti, alperes javára pedig annál jellegzetesebben fejleszti ki. Ha pedig csak egyik oldalon van jog, a másik oldalon kötelezettségnek kell jelentkeznie, vagyis felperesre bizonyítási teher nehezedik. Olyan két véglet, mely szinte lehetetlenné teszi az anyagi igazság érvényesülését.*

Ebből emeli ki Mátyás király hivatkozott rendelkezése törvénykezési életünket, amelynek alapján lehetővé vált egy olyan gyakorlat kialakulása, amely a bizonyítás jogát teherré változtatta, s amely gyakorlat már Werbőczy idejében, a XVI. század elején olyan lendületet vett, hogy Kitonich a XVII. század elején szinte határozottan mondhatja: bizonyítson az, aki állít. De sőt olyan intenzitást vett, hogy már a XVII. század elején ugyancsak Kitonich felperes nem teljes bizonyítása esetén felperesi pótesküőről tanít. És ebben a pót-esküben is már a félnek nem egyéni hitelességét kell igazolnia, hanem az általa szolgáltatott tanubizonyítást pótolni. Hiába vannak még esetek, melyekben a régi keretek szerint történik Kitonich tanítása szerint is az eskü megítélése és léte, a fél személyi minőségének kérdése már ekkor elveszítette a perben jelentőségét, sőt talán létjogosultságát, amelyet mégis intézményesen az 1729. 27. t.-c. általánosított.

A bizonyítás tárgya láthatólag a középkor elején a felek személyi minősége, s maga a bizonyítás ennek megfelelően teljesen formális. Az inquisitionalis elv érvényesülése kapcsán folytatólag a személyi minőség kérdése mellett párhuzamban maga a pertárgy is a bizonyítás tárgyává lesz, sőt az elv mind erősebb érvényesülésével kapcsolatban, s az eskü és az azt megelőző tanubizonyítás feltételezési viszonyának enyhülésével a személyi minőség kérdése lépésről lépésre mind jobban háttérbe szorul, s végül a XVII. század folyamán, *a XVIII. század elején a bizonyítás tárgyaként kizárólag maga a pertárgy marad.* Ezzel a gondolattal kapcsolatban fejlődik át a bizonyítási jog bizonyítási teherré.

Sajnos, lehet mondani, 1848-ig abban a kezdetleges formában él, hogy: bizonyítson az, aki állít. Csak a modern pertechnika tudományos felépítése és megfigyelése tette lehetővé, hogy a bizonyítási teher a pertárgy keretében oda módosuljon, hogy: bizonyítson az, akinek érdekében áll, hogy az állított tény valónak vétessék.

És csak a legújabb kutatások kezdik a filozófia tanításának figyelembe vételével a bizonyítást fogalmilag tisztázni, azt a bíró logikai funkciójaként feltüntetni,¹ s egyúttal lehetővé tenni, hogy folytatólag a felek is ezen logikai funkció alanyaivá váljanak, s így a per tárgyát képező tények logikai egymásutánjának megállapításával a törvénykezési életben is az anyagi igazság, mint minden életfeltétel alapja, érvényesüljön.

---

¹ Magyary, Polgári perjog, 516—517. l.

